GÜNEŞ & GÜNEŞ
HUKUK BÜROSU

AİHS • POZİTİF YÜKÜMLÜLÜKLER

Devletin Pozitif Yükümlülükleri: Haklarımız Nasıl Korunur?

Yapay zekâ ile oluşturulmuş temsili görsel.

Hak • Koruma • Başvuru

Kaynak inceleme tarihi: 12 Ekim 2026

Devletin insan hakları alanındaki görevi, haklara müdahale etmekten kaçınmanın yanında onları etkili biçimde korumayı da kapsar. Riskleri önleyen kurallar koymak, gerekli koruma tedbirlerini almak, ciddi ihlal iddialarını araştırmak ve etkili başvuru yolları sağlamak bu görevin parçalarıdır. Ancak her zarar kendiliğinden bir hak ihlali oluşturmaz; beklenen tedbir, yetkililerin bilgisi ve somut olayın koşulları birlikte incelenir. [K1, K2, K4]

Bu rehber, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası çerçevesinde koruma yükümlülüğünü açıklar. Yaşam, bedensel bütünlük, özel hayat, aile, ifade, mülkiyet ve eğitim haklarını; delil, süre ve başvuru yolu ile birlikte ele alır. Kaynak inceleme tarihi 12 Ekim 2026’dır. Metin genel bilgilendirme içindir; somut dosyada görevli merci ve süre ayrıca belirlenmelidir.

Pozitif yükümlülük ne demektir?

Bir kamu görevlisinin kişiye hukuka aykırı biçimde zarar vermemesi, devletin müdahaleden kaçınma yükümlülüğüyle ilgilidir. Bilinen bir yaşam riskine karşı makul önlem alınması veya ağır bir kötü muamele iddiasının etkili biçimde soruşturulması ise pozitif yükümlülük örneğidir. Aynı olayda bu yükümlülükler birlikte gündeme gelebilir. [K1: m. 2–3; K4: §§ 50–60]

Anayasa’nın 5. maddesi temel hakları sınırlayan engellerin kaldırılmasını devletin görevleri arasında sayar. 17. madde yaşamı ve kişinin maddi ve manevi varlığını korur. AİHS’nin 1. maddesi ise taraf devletlerin yetki alanlarındaki kişilere Sözleşme haklarını sağlamasını gerektirir. Koruma yükümlülüğünün içeriği, ilgili hakkın niteliğine göre değişir. [K1, K2]

Maddi koruma ile usule ilişkin koruma

Maddi boyut; tehlikeyi azaltan mevzuat, denetim, uygulama ve somut tedbirlerle ilgilidir. Usule ilişkin boyut ise olaydan sonra gerçeğin ortaya çıkarılması, sorumluluğun değerlendirilmesi ve uygun giderim sağlanmasıdır. Bir ölümün devlet tarafından doğrudan gerçekleştirilmediği olayda dahi soruşturmanın yetersizliği ayrı bir ihlal doğurabilir. [K4]

Özel kişiler arasındaki olaylarda devletin görevi

İşveren, hastane, şirket, aile üyesi veya başka bir kişi tarafından verilen zarar da anayasal korumayı ilgilendirebilir. Burada mesele, özel kişinin eyleminin otomatik olarak devlete yüklenmesi değildir. Devletin uygun hukuk düzeni kurup kurmadığı, bilinen riske cevap verip vermediği ve mahkemelerin çatışan hakları yeterli gerekçeyle tartıp tartmadığı araştırılır. [K4, K5]

Örneğin işverenin çalışan e-postalarını incelemesi, iş sözleşmesinden kaynaklanan bir uyuşmazlık olsa da kişisel veri ve haberleşme güvencelerini gündeme getirir. Anayasal incelemede, mahkemelerin bu güvenceleri koruyup korumadığı önem taşır. [K5]

Hangi tedbir devletten beklenebilir?

Koruma değerlendirmesinde şu sorular somutlaştırılmalıdır: Hangi hak tehlikedeydi? Yetkili makam riski biliyor muydu veya bilmesi gerekiyor muydu? Yetkileri içinde hangi önlem alınabilirdi? Önlemin alınmaması ile ileri sürülen zarar arasında nasıl bir ilişki var? Olaydan sonra hangi inceleme yapıldı? [K4, K6]

Yaşamı korumaya yönelik operasyonel tedbirlerde gerçek ve yakın risk, makamların bilgisi ve makul olarak alınabilecek önlemler belirleyicidir. Değerlendirme yalnız sonradan ortaya çıkan sonuca göre yapılmaz. Kamu makamlarına imkânsız veya orantısız bir yük yüklenemez; buna karşılık soyut kaynak veya iş yoğunluğu açıklaması, somut bir koruma eksikliğinin cevabı değildir. [K4: § 53; K6: §§ 158–190]

Bir sonuç garantisi var mı?

Her saldırının veya kazanın önlenmesi mümkün olmayabilir. Hukuki inceleme, olay anında bilinen koşullar altında yeterli özen gösterilip gösterilmediğini araştırır. Bu yüzden ağır sonuç doğması tek başına ihlal kararı için yeterli değildir. Tedbir alınmış olması da tek başına yeterli koruma sağlandığını göstermez; tedbirin bilinen riske uygunluğu değerlendirilir. [K6]

Yaşam, şiddetten korunma ve bedensel bütünlük

Yaşam hakkı; kamu görevlilerinin güç kullanımının yanında tehlikeli faaliyetleri, bazı afet risklerini ve üçüncü kişilerden gelebilecek belirli tehditleri de ilgilendirir. Devletin düzenleme ve denetim sistemi ile somut risk karşısındaki tepkisi ayrı ayrı ele alınmalıdır. Anayasa m. 17 ve AİHS m. 2 temel dayanaklardır. [K1, K2, K4]

Aile içi şiddet iddialarında gecikmeden harekete geçilmesi ve bağımsız, kapsamlı, ileriye dönük bir risk değerlendirmesi yapılması önemlidir. Çocukların riski ayrıca değerlendirilmelidir. Başvurucu bakımından önceki şikâyetler, tehdit mesajları, koruma kararları ve bunların uygulanmasına ilişkin kayıtlar, makamların hangi tarihte ne bildiğini göstermeye yardımcı olur. Deliller hukuka uygun yollarla korunmalıdır. [K6: § 190]

Kötü muamele yasağı, güvenlik veya kamu yararı gerekçesiyle serbestçe dengelenebilen bir hak değildir. Devlet, kendi görevlilerinin davranışları yanında belirli koşullarda özel kişilerden kaynaklanan ağır saldırılar karşısında da koruma sağlamalıdır. Anayasa m. 17 ile AİHS m. 3 birlikte değerlendirilir. [K1, K2]

Sağlık hizmetleri ve özgürlüğünden yoksun bırakılan kişiler

Sağlık hizmetindeki her olumsuz sonuç anayasal ihlal değildir. Olayın niteliğine göre sağlık hizmetinin düzenlenmesi, denetlenmesi, acil riskin

karşılanması ve sorumluluğu ortaya koyabilecek etkili yargısal yollar önem kazanır. Kasıt bulunmayan tıbbi ihmal olaylarında her zaman ceza yargılaması zorunlu olmayabilir; etkili hukuk veya idare yargısı yolları yeterli olabilir. Ancak bu değerlendirme ağır ihmalin ve olayın özelliklerinin incelenmesini gerektirir. [K4: §§ 55–60]

Gözaltı veya ceza infaz kurumu koşullarında kişinin kendi güvenliğini ve sağlık hizmetine erişimini sağlama imkânı sınırlıdır. Bu nedenle koruma sorumluluğu değerlendirilirken kişinin bağımlı konumu, bilinen sağlık ihtiyacı, tıbbi kayıtlar ve yardım taleplerine verilen cevaplar önemlidir. Özgürlükten yoksun bırakmanın hukuka uygunluğu ise ayrıca Anayasa m. 19 ve AİHS m. 5 güvencelerine tabidir. [K1, K2]

Zorla çalıştırma ve insan onuru

Anayasa m. 18 ve AİHS m. 4, zorla çalıştırma ve ilgili yasakları düzenler. Koruma ihtiyacı yalnız kamu görevlilerinin eylemleriyle sınırlı değildir. Özel kişiler eliyle sömürü iddiasında, olayın gerçek çalışma koşulları ve etkili başvuru imkânları incelenir. Her ağır çalışma uyuşmazlığının kendiliğinden zorla çalıştırma oluşturduğu kabul edilemez; hukuki nitelendirme somut olgulara dayanmalıdır. [K1, K2]

Etkili soruşturma nasıl değerlendirilir?

Yaşam hakkı veya ağır kötü muamele iddiasında soruşturmanın amacı, olayın koşullarını ve sorumluları ortaya çıkarabilecek bir inceleme yürütmektir. Soruşturma sonuçta mutlaka mahkûmiyetle bitmek zorunda değildir. Ancak yalnız dosya açılması, soruşturmanın etkili olduğunu göstermeye yetmez. [K4]

Değerlendirmede incelemenin bağımsızlığı, gerekli delillerin toplanması, makul sürat, mağdurun veya yakınlarının meşru katılımı ve kararın gerekçesi dikkate alınır. Kamuya açıklığın kapsamı; özel hayat, soruşturma gereklilikleri ve somut olayın özellikleriyle birlikte belirlenir. [K4: §§ 54–60]

Başvuru hazırlığında “soruşturma yetersizdi” demekle yetinilmemelidir. Örneğin incelenmeyen bir kamera kaydının neden önemli olduğu, dinlenmeyen tanığın hangi olguyu açıklayabileceği veya bilirkişi raporundaki hangi sorunun cevapsız kaldığı gösterilebilir. Böylece eksiklik ile ihlal iddiası arasındaki bağ görünür hâle gelir.

Özel hayat, aile, konut, haberleşme ve kişisel veriler

Anayasa m. 20–22 ve AİHS m. 8; kişinin mahremiyetini, aile yaşamını, konutunu ve haberleşmesini korur. Bu alanda koruma ihtiyacı; işyerinde izleme, kişisel verilerin kullanımı, itibar, aile ilişkileri veya konutun kullanımını etkileyen ciddi çevresel sorunlar üzerinden doğabilir. Her başlığın koşulları farklıdır. [K1, K2, K5]

Çalışma ilişkisinde işverenin denetim ihtiyacı ile çalışanın mahremiyeti birlikte değerlendirilir. Önceden bilgilendirme, denetimin amacı, içeriğe erişmenin gerekliliği, daha az müdahaleci araçlar ve erişimin sınırları önemlidir. “Kurumsal hesap” veya “işyeri cihazı” ifadesi bütün mahremiyet beklentilerini kendiliğinden ortadan kaldırmaz. [K5: §§ 53–69]

Aile ilişkilerinde çocuğun üstün yararı, ilgili kişilerin dinlenmesi ve kararların fiilen uygulanabilirliği gözetilmelidir. Anayasa m. 41, çocuğun korunması ve anne babasıyla ilişkisinin koşullarını ayrıca düzenler. Koruma tedbirinin biçimi, çocuğun güvenliği ile diğer hakların birlikte değerlendirilmesini gerektirir. [K2]

Çevre zararları hangi haklarla ilişkilidir?

Anayasa m. 56 sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını açıkça düzenler. AİHS bakımından ise çevresel şikâyetin yaşam veya özel hayat gibi korunan bir hakla bağlantısı kurulmalıdır. Kirlilik, gürültü veya tehlikeli tesis iddiasında etki düzeyi, kişiye etkisi, makamların bilgisi ve alınan önlemler önemlidir. Anayasa’daki bir hak ile bireysel başvurunun konu kapsamı aynı şey değildir. [K1: m. 2 ve 8; K2: m. 56 ve 148; K3: m. 45]

İfade, inanç, örgütlenme ve demokratik katılım

İfade özgürlüğü, düşünce ve inanç, toplantı ve örgütlenme hakları çoğulcu kamusal yaşamın parçalarıdır. Anayasa m. 24–26, 28, 33–34 ile AİHS m. 9–11 bu alanlarda temel güvenceler sağlar. Hakların kullanılabildiği bir hukuki ortam ile müdahalelere karşı etkili denetim birlikte önem taşır. [K1, K2]

Özel kişiler arasındaki çatışmalarda ifade özgürlüğü ile itibar veya özel hayat karşı karşıya gelebilir. Mahkemelerin tek bir hakkı otomatik üstün kabul etmesi yerine olayın bağlamını, kullanılan ifadeyi ve müdahalenin sonuçlarını değerlendirmesi gerekir. Hakları korumak için alınan önlemler de başkalarının haklarını gereksiz biçimde sınırlamamalıdır. [K1: m. 8–11; K2: m. 13, 20, 26]

Seçim hakkı Anayasa m. 67’de; AİHS’ye ek 1 No.lu Protokol m. 3’te serbest seçim güvencesiyle düzenlenir. Her seçime veya her seçim uyuşmazlığına ilişkin uluslararası kapsam aynı değildir. Sendikal haklar da Anayasa m. 51, 53 ve 54 kapsamında ayrı anayasal güvencelere sahiptir. [K1, K2]

Mülkiyet, eğitim ve ayrımcılıktan korunma

Mülkiyet hakkı, yalnız doğrudan el koymaya karşı güvence olarak düşünülmemelidir. Malvarlığına ilişkin uyuşmazlığın etkili biçimde incelenmesi ve verilen kararın uygulanması da önemlidir. Buna karşılık her alacak veya beklenti otomatik olarak korunan bir mülk sayılmaz; hukuki dayanak ve yeterince belirlenmiş menfaat araştırılır. [K1: ek 1 No.lu Protokol m. 1; K2: m. 35, 36, 138]

Eğitim hakkı Anayasa m. 42 ve ek 1 No.lu Protokol m. 2 kapsamında değerlendirilir. Eğitime erişim, mevcut eğitim düzeninin işleyişi ve ana

babanın inançlarına ilişkin güvenceler birbirinden ayrılmalıdır. Her eğitim talebi, devletin belirli bir kurumu veya hizmet biçimini mutlaka kurma borcu bulunduğu anlamına gelmez. [K1, K2]

Ayrımcılık incelemesinde farklı muamelenin dayanağı, karşılaştırılabilir durumlar ve gerekçesi açıklanır. Anayasa m. 10'daki eşitlik güvencesi ile AİHS m. 14 aynı kapsamda değildir: Sözleşme'nin 14. maddesi, Sözleşme'deki diğer hak ve özgürlüklerden yararlanmayla bağlantılıdır. Her farklı muamele ayrımcılık oluşturmaz; her aynı muamele de somut ihtiyaçlara uygun sonuç vermeyebilir. [K1, K2]

Etkili başvuru, adil yargılanma ve kararların uygulanması

Korunan bir hak için kâğıt üzerinde başvuru yolu bulunması, bu yolun uygulamada da etkili olduğunu tek başına göstermez. Yetkili merciin şikâyeti inceleyebilmesi ve olayın gerektirdiği uygun giderimi sağlayabilmesi önemlidir. Anayasa m. 36 ve 40 ile AİHS m. 6 ve 13, farklı kapsamları bulunan fakat birbiriyle ilişkili güvenceler içerir. Her idari veya yargısal uyuşmazlığın AİHS m. 6 kapsamına otomatik olarak girdiği varsayılmamalıdır. [K1, K2]

Mahkemeye erişimi fiilen engelleyen güçlükler, savunma imkânları ve yargılamanın adaleti ayrı ayrı değerlendirilir. Ceza isnadı altında bulunan kişinin savunmasını hazırlamak için yeterli zaman ve kolaylığa sahip olması; koşulları oluştuğunda hukuki yardım ve tercüman güvencelerinden yararlanması gerekir. Bu güvenceler, her uyuşmazlıkta bütün giderlerin devlet tarafından koşulsuz karşılanacağı anlamına gelmez. [K1: m. 6; K2: m. 36–38]

Özgürlükten yoksun bırakılan kişinin tutulmanın hukuka uygunluğunu denetletebilmesi, AİHS m. 5 ve Anayasa m. 19 kapsamında ayrıca önem taşır. Verilen mahkeme kararlarının uygulanması da hak aramanın sonucunu etkiler. Anayasa m. 138, mahkeme kararlarına uyulmasını ve uygulamanın geciktirilmemesini emreder. Bu nedenle dosya takibi yalnız kararın alınmasıyla bitmez; hükmün gereğinin yerine getirilip getirilmediği de izlenir. [K1, K2]

Üç karardan çıkarılabilecek dersler

Serpil Kerimoğlu ve diğerleri: ölümün etkili araştırılması

AYM'nin 17 Eylül 2013 tarihli, 2012/752 numaralı kararında Van depreminde otel yıkılması sonucu gerçekleşen ölüm incelendi. Mahkeme, kabul edilebilir bulduğu başvurucular bakımından yaşam hakkının usul boyutunun ihlal edildiğine karar verdi. Genel ilkeler ile somut ihlal sonucu ayrılmalıdır: karar, her deprem zararında otomatik devlet sorumluluğu bulunduğu anlamına gelmez. Başvuru açısından ders, soruşturmanın hangi somut eksikliklerle etkisiz kaldığını göstermektir. [K4: §§ 50–60, 95 ve hüküm]

E.Ü.: özel işyerinde de anayasal koruma

AYM Genel Kurulunun 17 Eylül 2020 tarihli, 2016/13010 numaralı kararında kurumsal e-posta incelemesi ve işten çıkarma uyuşmazlığı ele alındı. Kişisel verilerin korunmasını isteme hakkı ile haberleşme hürriyetinin ihlal edildiği sonucuna ulaşıldı. Mahkemelerin denetimin kapsamını ve gerekliliğini incelemesi önem taşıdı. Karar, işverenin hiçbir inceleme yapamayacağı şeklinde okunmamalıdır. [K5: §§ 53–69, 76–88 ve hüküm]

Kurt/Avusturya: ağır sonuç her zaman ihlal değildir

AİHM Büyük Dairesinin 15 Haziran 2021 tarihli, 62903/15 numaralı kararında aile içi şiddet bağlamındaki yaşam riski değerlendirildi. Mahkeme, koruma için kapsamlı risk değerlendirmesi ölçütünü açıklarken somut olayda yaşam hakkının maddi boyutunun ihlal edilmediğine on oya karşı yedi oyla karar verdi. Bu sonuç, koruma yükümlülüğünün olay anındaki bilgi ve makul tedbirlerle birlikte değerlendirildiğini gösterir. [K6: §§ 190, 211–212 ve hüküm]

Başvuru dosyası nasıl hazırlanmalı?

İlk adım, ihlale yol açtığı düşünülen eylemi veya ihmali tarih sırasıyla açıklamaktır. Ardından ilgili hak, makamın bilgisi, istenen tedbir, verilen cevap ve uğranılan etki belgelenir. Yalnız karar sonucu veya zarar miktarı üzerinden kurulan anlatım, koruma yükümlülüğündeki eksikliği göstermeyebilir.

Soru	Dosyada gösterilebilecek kayıt
Risk ne zaman bildirildi?	Başvuru alındısı, şikâyet, elektronik başvuru kaydı
Hangi koruma istendi?	Tedbir talebi, ek delil dilekçesi, sağlık başvurusu
Makam ne yaptı?	Karar, yazılı cevap, denetim veya soruşturma belgesi
Hangi husus incelenmedi?	Toplanmayan delilin açıklaması, rapora itiraz
Son karar ne zaman öğrenildi?	Tebliğ belgesi ve ilgili elektronik öğrenme kayıtları

Belgelerin tamamı gelişigüzel eklenmemeli; her belgenin hangi olguyu ispatladığı belirtilmelidir. Gereksiz kişisel veriler paylaşılmamalı, dosyanın özgün kayıtları korunmalıdır. Bu tablo bir dilekçe yerine geçmez; olay anlatımını düzenleyen bir çalışma aracıdır.

Önce uygun iç hukuk yolu

Somut olaya göre koruma tedbiri, ceza soruşturması, hukuk davası veya idari yargı yolu gündeme gelebilir. Bunlar birbirinin otomatik alternatifi değildir. Örneğin tazminat talebi ile devam eden tehlikeyi durdurmaya yönelik tedbirin amacı farklıdır. Hangi yolun etkili ve tüketilmesi gereken yol olduğu, şikâyetin niteliğine göre belirlenir. [K3: m. 45; K4]

AYM ve AİHM sürelerini ayırın

AYM'ye bireysel başvuruda genel süre, başvuru yollarının tüketilmesinden; yol öngörülmemişse ihlalin öğrenilmesinden itibaren 30 gündür. Tebliğ ve fiilî öğrenme kayıtları birlikte değerlendirilmelidir. Haklı mazeret düzenlemesi otomatik ek süre değildir. Avukatlar için UYAP üzerinden başvuru 1 Ekim 2025'te başlamıştır. [K3: m. 47; K7, K8]

AİHM başvurusu ayrı bir usuldür. Genel kural, etkili iç hukuk yollarının tüketilmesi ve son iç hukuk kararından itibaren dört aylık sürenin gözetilmesidir. Başvurunun biçim ve belge şartları ayrıca yerine getirilmelidir. Eski kaynaklarda yer alan altı aylık süre güncel genel kural olarak kullanılmamalıdır. [K1: m. 35; K9]

Sonuç

Pozitif yükümlülük iddiası, korunması gereken hak ile devletin yapması beklenen somut işlem arasındaki bağ üzerine kurulmalıdır. Riskin bilinebilirliği, alınabilecek önlem, yürütülen incelemenin niteliği ve etkili giderim birlikte değerlendirilir. En yararlı hazırlık; olayları belgelemek, uygun yolu belirlemek ve her yolun süresini ayrı izlemektir. İhlal tespiti, giderimin biçimi ve tazminat birbirinden ayrı hukuki sorulardır.

Sıkça Sorulan Sorular

Özel bir kişinin verdiği zarar için devlete başvurulabilir mi?

Koşulları varsa evet. Devletin önleme, düzenleme, denetim veya yargısal koruma görevinin hangi noktada yetersiz kaldığı gösterilmelidir. Özel kişinin zararlı eylemi tek başına devletin ihlalden sorumlu olduğunu kanıtlamaz. [K4, K5]

Her olayda ceza davası açılması zorunlu mudur?

Hayır. Kasıtlı yaşam ihlali ve ağır kötü muamele iddiaları ile kasıtsız ihmal olaylarının gerektirdiği yollar farklı olabilir. Etkili hukuk veya idare yargısı yollarının yeterliliği olayın niteliğine göre değerlendirilir. [K4: §§ 55–60]

Bir soruşturmanın uzun sürmesi tek başına yeterli midir?

Süre önemli bir unsurdur; ancak incelemenin bütünü değerlendirilir. Gecikmenin nedenleri, delillere etkisi ve makamların gösterdiği özen somutlaştırılmalıdır. Etkililik değerlendirmesi yalnız gün veya yıl sayımından ibaret değildir. [K4]

AYM her anayasal hak şikâyetini inceler mi?

Hayır. Bireysel başvuru, Anayasa ile AİHS ve Türkiye'nin taraf olduğu ek protokollerin ortak koruma alanına giren haklara ilişkindir. Başvuru yollarının tüketilmesi ve diğer kabul edilebilirlik şartları da aranır. [K2: m. 148; K3: m. 45 –48]

İhlal kararı mutlaka tazminat verilmesini sağlar mı?

Hayır. Giderim, ihlalin niteliğine göre belirlenir. Yeniden yargılama, ihlalin ve sonuçlarının giderilmesi veya şartları varsa tazminat gündeme gelebilir; her ihlal aynı sonucu doğurmaz. [K3: m. 50]

Bu rehber resmî AYM yayını mıdır?

Hayır. Güneş & Güneş Hukuk Bürosu'nun açıklayıcı rehber alanı için hazırlanmış özgün bir çalışmadır. Başlangıç kaynağı olan Akandji-Kombe kitabı, Avrupa Konseyi yayınıdır; AYM sitesinde bulunması yazarlığının AYM'ye ait olduğu anlamına gelmez. [K10]

Kaynakça

[K1] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek protokoller — AİHM, Türkçe metin. İlgili maddeler metinde gösterilmiştir.

[K2] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası — TBMM'nin yayımladığı metin. Dosya adındaki 2018, bu rehberin inceleme tarihi değildir.

[K3] 6216 sayılı Kanun — Mevzuat Bilgi Sistemi, özellikle m. 45–50.

[K4] AYM, Serpil Kerimoğlu ve diğerleri, B. No: 2012/752, 17/9/2013, özellikle §§ 50–60, 95 ve hüküm.

[K5] AYM, E.Ü. [GK], B. No: 2016/13010, 17/9/2020, özellikle §§ 53–69, 76–88 ve hüküm.

[K6] AİHM, Kurt/Avusturya [BD], B. No: 62903/15, 15/6/2021, özellikle §§ 190, 211–212 ve hüküm.

[K7] AYM, Bireysel başvurular UYAP Avukat Portalı üzerinden alınmaya başlandı, uygulama başlangıcı 1/10/2025.

[K8] AYM, İçtüzük, bireysel başvuru usulü ve süreleri; ayrıca sıkça sorulan sorular.

[K9] AİHM, Başvuru formunun doldurulmasına ilişkin açıklamalar. İngilizce resmî usul açıklaması; güncel form ayrıca kontrol edilmelidir.

[K10] Jean-François Akandji-Kombe, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler, İnsan Hakları El Kitapları No. 7, Avrupa Konseyi, 2007; Türkçe basım 2008. Kullanıcının ilettiği AYM bağlantısı; Adalet Bakanlığı sunucusundaki erişilebilir kopya. Kitabın tarihsel çerçevesi güncel mevzuat ve yukarıdaki kararlarla birlikte değerlendirilmiştir.